

Eerste NLS-weekend van de Kring voor Psychoanalyse
Dochter, Moeder, Vrouw in de XXIste eeuw
Gent, 10-11 oktober 2009 te Gent
met Rose-Paule Vinciguerra en Bernard Seynhaeve

Voor zijn eerste NLS-weekend 2009-2010 heeft de Kring Rose-Paule Vinciguerra mogen verwelkomen om te werken rond het thema van de vrouwelijkheid. Zij had tevens aanvaard deel te nemen aan de conversatie op zondagmorgen, tijdens welke Bernard Seynhaeve een lezing hield over zijn passe. Als eerste in een reeks van drie vat deze conversatie inderdaad het thema van de passe aan, dat het onderwerp is van de conversaties in de NLS-weekends van dit werkjaar.

In haar uiteenzetting van de zaterdagmiddag heeft **Rose-Paul Vinciguerra** eerst de voornaamste bakens uitgezet van Freuds doctrine over het ‘vrouw worden’ van het meisje doorheen de lotgevallen in de relatie met de moeder. Freuds werk is rijkelijk voorzien met betrekking tot dit onderwerp, dat hem van 1908 af sterk aanbelangt; Rose-Paul Vinciguerra toonde aan de hand van tekstuele verwijzingen aan hoe die vraag steeds terugkeert, hoe Freud ze weer opwerpt en hoe hij een antwoord poogt te formuleren op de centrale vraag van de overgang van de mannelijke auto-erotiek van het meisje naar de vrouwelijkheid. Van de universele toekenning van de penis als orgaan, waarbij de bevrediging van het meisje ten koste gaat van de kennis van haar verschil, gaat het meisje over tot de penisnijd, die het gevolg is van een ogenblik van zien (“in een ogenblik heeft ze hem gezien, weet ze dat ze hem niet heeft en wil ze hem hebben”) dat de uitoefening van haar seksualiteit bederft. De band met de moeder, die er van beschuldigd wordt haar eerst te hebben verleid om haar vervolgens te verlaten, verandert van liefde in haat; het meisje treedt in het castratiecomplex, dat voorafgaat aan het moment waarop zij zoekt te krijgen van de vader wat zij niet van de moeder heeft kunnen bekomen. Het is in deze laatste bocht dat Freud de opening inschrijft tot het domein van de vrouwelijkheid: verlaten van de mannelijke activiteit, overheersing van de passieve tendensen die ontsnappen aan de catastrofe van de verdringing en die, nadat het verlangen naar de penis overgegaan is in het verlangen naar een kind, zich als vraag en verlangen naar een andere man moeten richten na de vaderlijke ontgoocheling.

De Lacaniaanse inbreng zal vertrekken van een belangrijke verplaatsing ten overstaan van het statuut van de fallus. Voor Freud is de fallus essentieel wat gezien wordt of wat in het beeld ontbreekt. Voor Lacan is dit tekort een symbolisch tekort, en de fallus symbolisch niet hebben is een wijze om er deel aan te hebben als afwezigheid, en hem dus in zekere zin toch te hebben. Deze symbolische castratie van een imaginair object komt overeen met de situatie van de moeder, daar waar zij vrouw is. Als Lacan dus de freudiaanse gedachte aanvaardt van de imaginaire fallus, dan is die fallus niet zoals voor Freud een penis in erectie, maar wat ontbreekt, en dit in essentie bij de vrouw in de moeder. Dit laat zien hoe een kind voor de moeder die plaats van het tekort kan innemen, wat het principe aanreikt van de vrouwelijke perversie, maar het toont ook hoe de vadermetafoor zich kan inschrijven op die genegativeerde plaats van de fallus. Bij Lacan is het dus de symbolische fallus die al de bewegingen van de imaginaire fallus tussen moeder en kind ‘kadert’ en ordent. Het zijnstekort zal een band tussen mannen en vrouwen mogelijk maken, de fallische betekenis laat de

semblant tussenkomen in de relatie tussen de seksen. De symbolische fallus geeft rekenschap van de imaginaire functie van de castratie; in zekere zin keert Lacan hier Freuds positie om.

De *semblant* bij uitstek, is dit niet de Fallus? De maskerade, waarlangs de vrouw het tekort-aan-hebben recupereert in de schijn (*le paraître*), vindt hier haar plaats. Langs deze weg zal zij zich aanbieden als object van het mannelijke verlangen; de man zal haar tot relais dienen om als fallus te verschijnen, fallus die ze niet heeft. Door het verlangen van de man een niet ontzwellend object aan te bieden, maakt zij van haar vrouwelijke attributen het teken van de almacht van de man. Zij weet het, en misprijst enigermate haar misvatting (*mépris de sa méprise*), deze verschijning van de vrouwelijkheid middels de fallus. Als zij in haar relaties met mannen de drager van het orgaan verlangt, heeft zij ze lief omwille van hun castratie; op die manier zijn de vrouwen de mannen ontrouw. Voorbij de drager van het orgaan en de fallische sluier roept “een gecasteerde minnaar of een dode man” (*Écrits*, p. 733) om haar verering.

Het is op de verhouding van de vrouw tot de Fallus dat Lacan het accent legt wanneer hij de relatie van de moeder tot het kind aansnijdt. Het is inderdaad niet de liefde van de moeder, maar haar verlangen dat hij benadrukt, dit wil zeggen de vrouw in de moeder; en men ziet wel degelijk hoe het kind, in de condities van de castratie, het verlangen te hebben kan opvullen.

We hebben hier slechts enkele elementen opgenomen van wat Rose-Paul Vinciguerra ons heeft voorgesteld in haar zeer gedetailleerde lezing van de freudiaanse tekst en in de lacaniaanse herlezing van de Oedipus. Deze lezing liet beter toe het nieuwe te vatten dat Lacan aanbracht, die zich ook afvroeg of het kind soms niet in een andere verhouding treedt dan deze die de moeder vervolledigt. Wat is er van aan wanneer het kind een object is dat in het reële verschijnt? Deze vraag rijst niet alleen voor het veld van de psychose, maar ook in haar direct verband met het ‘niet-ganse’ (*pas-tout*) van de vrouwelijkheid. Men ziet ze al verschijnen in 1958 als Lacan noteert dat het pas geeft “te vragen of de tussenkomst van de fallus alles draineert wat zich als driftmatig bij de vrouw kan manifesteren, en meer bepaald de hele stroom van het moederinstinct” (*Écrits*, p. 730). De correlatie van het kind met het verlangen van de moeder laat de vraag open van het kind als correlaat van haar genot. Door de forclusie van de betekenaar van De vrouw brengt de vrouw een deel van haar zijn tot uiting buiten de wet; in die zone betreft de castratie niet echt de vrouwen. “Ik zal de vrouwen niet verplichten de charmante schede die zij niet tot de betekenaar verheffen af te meten met de schoentrekker van de castratie,” zei Lacan (*Autres Écrits*, p. 465), waarmee hij de vrouwen situeert tussen het fallische centrum en de afwezigheid die een afwezigheid ten aanzien van henzelf is: een “af-genot-wegigheid” (*joui-absence*), zei Rose-Paul Vinciguerra, vreemd aan zichzelf en in het hart van zichzelf, die niet beantwoordt aan de fallische organisatie en aan de castratie. In die ruimte speelt het verbod niet en het genot treedt buiten de grenzen van de representatie van de Ander als geseksueerd. Dit genot kan zich bij gebrek aan spreken terugplooiën tot een punt van reële privatie, van oorspronkelijk tekort in het symbolische. Wanneer een ‘niet-ganse’ vrouw dit niet symboliseerbaar genot ervaart in de relatie tot het kind, of wanneer het kind dit punt bij zijn moeder ontmoet, is de ravage niet ver meer verwijderd, een ravage die geen archaïsche is dat weer oprijst, noch het preoedipale waar Freud alle impasses aanduidde die de band tussen moeder en kind kenmerken, maar de incidentie van een zone op de rand van de fallische inschrijving.

Een deelnemer stelde vervolgens een complexe en boeiende klinische casus voor. Het in serie zetten van de uitspraken van een kind van acht jaar, sterk ‘gestoord’ in zijn ‘gedrag’, de aandacht van de clinicus voor het opduiken van de betekenaar bij de ouders met inducerende effecten op het kind, object van dit discours, hebben toegelaten zich in deze casus te

oriënteren terwijl voelbaar werd hoezeer onze psychoanalytische kliniek een kliniek van het detail is. Waar de ‘agressieve’ virulentie van dit kind de intensiteit aanduidt van de dreiging die de Ander belichaamt, is het door de oprichting in zijn discours van een zogezegd ‘geheim’ dat hij een beperkte zone vindt die onttrokken is aan de overmatige macht van de Ander. Door er niet aan te raken heeft de clinicus die jongere toegelaten zijn wapens enigszins neer te leggen, waarbij het genot zich op slag ietwat anders heeft kunnen concentreren.

In haar commentaren heeft Rose-Paul Vinciguerra verscheidene punten onderstreept die toegelaten hebben de ruimte van zijn lijden te situeren voorbij de dubbelzinnigheden van het moederlijke discours: de vragen van de anderen die deze jongen met zijn ‘stilte-hamer’ wil verpletteren. Op de plaats van de familiale organisatie bevindt zich voor deze jongere slechts een groot gat, dat niet naar een mythe verwijst, maar eerder naar een terechtstelling. De forclusie van de sleutel van het verlangen geeft aan deze casus de allure van het ongeboorene, van een subject wiens lichaam zich situeert op de grens tussen het levenloze en de robotisering. De vele tussenkomsten van de clinicus, die alle getuigen van grote volgzzaamheid, hebben een minimum aan overdracht toegelaten van het lijden op een nieuw element, de clinicus-partner.

“De schaduw op de psychoanalytische praktijk” doen verdwijnen (*Autres Écrits*, p. 245), “belang stellen in de passe waar de act kan gevat worden op het tijdstip waarop hij zich voordoet” (ibid., p. 266), dat is het voorstel dat Lacan aan de Analytici van zijn School voorlegt, en dat is ook wat de talrijke werken animeert die **Bernard Seynhaeve** heeft gepubliceerd na zijn benoeming tot AE in 2008. Deze arbeid verder te zetten, iets meer te zeggen over de leegte zonder dat dit spreken een willen-genieten zou zijn, spreken tot de Ander, maar vanaf een boord, iets van het reële raken, maar niet zonder een uitspraak, deze ethische doelstelling was merkbaar in de wijze waarop Bernard zich tot ons heeft gericht uitgaande van twee vragen die hem werden gesteld: de ene betrof het merk van de betekenaar in het lichaam, de andere betrof het einde van de analyse, het stoppen van de analyse en de passage naar de analyticus. Men kan hier slechts een gering overzicht geven van zijn tussenkomst en van de gedachtewisseling met Rose-Paul Vinciguerra en de toehoorders.

Het merk van de betekenaar in het lichaam. De vraag die de hele analyse van Bernard Seynhaeve doorkruiste, was die van de constructie van de drift: hoe lijft het subject de betekenaars van zijn geschiedenis in om het genot te behandelen waarmee hij ter wereld komt als levend wezen? Een klein dwangmatig symptoom, dat weinig storend maar net ergerend genoeg is om hem er aan te herinneren, en dat van bij de adolescentie aanwezig was, keert tijdens de analyse terug. Het keert terug, maar blijft perifeer ten aanzien van de arbeid van het overdrachtelijke onbewuste. Dit duistere punt ontsnapt aan de grote articulaties van S_1 - S_2 die zich onder overdracht ontvouwen, maar krijgt al zijn waarde nadat een duiding van de analyticus de niet aflatende arbeid van het articuleren van betekenaars stopzette. Het wordt het subject dan duidelijk dat, van zodra hij twee betekenaars associeerde, het genot van het babbelen (*parlotte*) aan het roer kwam. Hij ervaart dan een woestijn over te steken, een ervaren van stilzwijgen dat correleert met een wijziging van het statuut van het onbewuste. En dan is het dat het kleine symptoom – dat er in bestaat de voegen te mijden die de boordstenen van het trottoir scheiden – plots voor het subject onder een ander licht verschijnt: het ging er niet om de voegen te mijden, maar van het lichaam de plaats van de voege te maken in een ijdele poging de sutuur van de voege te verwerklijken. Dit symptoom is geen vorming van het onbewuste, maar een lichaamsgebeuren dat met de letter verbonden is, de letters in de brief die de oom schreef waarvan het zijn van het subject het product was.

Gesitueerd aan gene zijde van de meesterbetekenaar die het subject voor een andere betekenaar representeert, tekent de S_1 als letter de *sinthomatische* zijde die niet te ontcijferen

is. Het belang van dit symptoom zal toenemen tijdens en na de passe; als de duiding van de analyticus het mogelijk heeft gemaakt een schriftuur te vatten van de niet-verhouding, schriftuur die niets voorstelt, maar schrijft, als het uitzuiveren van het symbolische naar het reële onbewuste het verglijden van symptoom naar sinthoom mogelijk heeft gemaakt, dan gaat het er nu om het juiste spreken te vinden uitgaande van deze trek die een gat bepaalt, zonder het door de *semblant* te overdekken; dat is de doelstelling van de ‘passe 3’. “Kan men het ‘willen-genieten’ van zijn symptoom subverteren om het tot ‘willen zeggen’ te maken, om het te veranderen in een ‘ik wil zeggen, iets meer zeggen over de leegte, precies daarover, over de nieuwe impasse’? Dat is de vraag die vandaag voor mij oprijst,” zo besloot Bernard.

De Kring dankt ten zeerste Rose-Paul Vinciguerra en Bernard Seynhaeve voor hun bezoek in Gent.

Geert Hoornaert (vertaald door Hubert Van Hoorde)